



บทที่ 2

สังคมชนบทและสภาพปัญหาของสังคมชนบทไทย

ในระยปี พ.ศ. 2519-2529

ความหมายและคำจำกัดความของคำว่า "ชนบท" "สังคมชนบท" และ "สังคมวิทยาชนบท"

คำว่า ชนบท (Rural) ตามความหมายที่พจนานุกรมศัพท์ สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2526 : 361) อธิบายความหมายของคำว่า rural หรือ ชนบท ไว้ว่า หมายถึง "ส่วนที่อยู่นอกเขตเมืองหรือเขตเทศบาล มีเกษตรกรรมที่เลี้ยงชีพด้วยการเกษตรเป็นสำคัญ มีระเบียบสังคมที่สอดคล้องกับลักษณะชุมชนแบบหมู่บ้าน คั่งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อน หรือกระจัดกระจายตามลักษณะภูมิประเทศหรือประเพณีนิยม"

ใน Oxford University Dictionary illustrated หน้า 1771 กล่าวถึงความหมายของ Rural ว่า หมายถึง "ผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท เป็นคนชนบท คนนอกเมือง คนบ้านนอก หรือผู้ที่ทำธุรกิจในห้องไร่ห้องนา" (An inhabitant of the Country : Country man, rustic ... began to be busic in the fields)

ส่วนคำว่า "สังคมชนบท" (Rural Society) ในสารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยาของ ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516 : 66) อธิบายความหมายไว้ว่า

สังคมชนบท (Rural Society) หมายถึง กลุ่มคนที่ไม่จำกัดเพศจำกัดวัย ที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มในเขตแดนที่ห่างจากตัวเมือง หรือนอกเขตเทศบาลออกไป มีการสืบต่อไปเรื่อย ๆ มีสถาบันและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นของตนเอง โดยทั่ว ๆ ไป คนในสังคมชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ชีวิตแวดล้อมด้วยธรรมชาติ การอยู่อาศัยเป็นกลุ่มเล็ก หมู่บ้านที่ชาวชนบทอยู่นั้นก็อยู่กันเป็นหย่อม ๆ หมู่บ้านถือเป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคที่มีขนาดเล็กที่สุด การแบ่งชั้นวรรณะแทบไม่มีเลย สมาชิกในสังคมมีการรู้จักกันเป็นส่วนตัวดี มีการไปมาหาสู่กันเสมอ ทำให้มีความสัมพันธ์ ความสนิทสนมกลมเกลียวกัน

ดังนั้น สังคมชนบท จึงหมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม นอกเขตตัวเมือง หรือนอกเขตเทศบาล มีวัฒนธรรมที่เป็นของตนเอง และส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม

คำว่า "สังคมวิทยาชนบท" (Rural Sociology) เป็นสาขาวิชาพิเศษของ สังคมวิทยาอย่างหนึ่ง ซึ่งมุ่งศึกษาถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชนบท ทั้งในด้านของ พฤติกรรม วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของชาวชนบท ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของสังคม ชนบท และ "วัฒนธรรมของคนในสิ่งแวดล้อมที่เป็นชนบท" (รัชนีกร เศรษฐโร 2528 : 2) หรืออาจจะกล่าวได้ว่า สังคมวิทยาชนบท คือ "วิชาที่ศึกษาถึงชีวิตความเป็นอยู่ ของชุมชนในชนบทนั่นเอง ว่ามีโครงสร้างหรือองค์ประกอบทางสังคมอย่างไร มีความสัมพันธ์ กับด้านสังคมในกลุ่มชนอย่างไร" (ประคิษฐ์ มัชฌิมา 2523 : 7)

ลักษณะทั่ว ๆ ไปของสังคมชนบทไทย

สังคมชนบทไทยถือเป็นสังคมส่วนที่ใหญ่ที่สุด และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประเทศไทย เพราะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ สภาพและลักษณะโดยส่วนรวม ของสังคมชนบทไทยแบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์ได้เป็น 4 ภูมิภาคใหญ่ ๆ คือ ภาคเหนือ ภาค กลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ประชากรในแต่ละภาคส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม และมีอาชีพเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป

ในด้านลักษณะครอบครัว ชนบทไทยมีลักษณะครอบครัวเป็นแบบ "ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family)* เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย สามี ภรรยา และลูก" (สุภัตรา สุภาพ 2516 : 108-9) และเป็นแบบ "ครอบครัวขยาย (Extended Family)**

* เป็นลักษณะครอบครัวที่อยู่กันตามลำพัง เฉพาะคู่สมรสและลูก

** เป็นลักษณะครอบครัวที่อยู่ร่วมกันหลายครอบครัวเป็นครอบครัวใหญ่ หรือมีญาติ ผู้ใหญ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาอยู่ร่วมกับคู่สมรส

เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวและญาติพี่น้อง (เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย
ลุง ป้า อา น้า เป็นต้น) อาจอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน หรือเขตนบ้านเดียวกัน"
(สหัตตรา สุภาพ 2516 : 109)

ในด้านศาสนา สังคมชนบทไทยโดยทั่วไปทุกภาคนับถือศาสนาพุทธ ส่วนศาสนา
อื่น ๆ มีผู้นับถือน้อยกว่าศาสนาพุทธ แต่ก็มีกระจายอยู่ทั่วไปทุกภาค โดยเฉพาะศาสนาอิสลาม
เป็นศาสนาที่ชาวชนบทใน 4 จังหวัดภาคใต้ คือ สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส
นับถือเป็นศาสนาหลัก เพราะสังคมไทยให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา และอิทธิพลของ
ศาสนามีบทบาทอยู่เหนือวิถีชีวิตของคนไทยในชนบทมาก

ในด้านการศึกษา ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย และมีผู้ไม่รู้หนังสือ
อีกเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในเขตชนบททุรกันดาร นอกจากนั้นเยาวชนในชนบทส่วนใหญ่
ยังขาดโอกาสทางการศึกษามากกว่าเยาวชนในเมือง เนื่องจากปัญหาความยากจนและการ
กระจายบริการทางด้านการศึกษาในสังคมชนบทไทยยังทำได้ไม่ทั่วถึง

ในด้านการสาธารณสุข ประชาชนในชนบทยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
สุขอนามัย และอัตราการเพิ่มของประชากรในชนบทยังสูงอยู่ เนื่องจากขาดการวางแผน
ครอบครัว

ในด้านค่านิยม ชาวชนบทไทยมีค่านิยมในการพึ่งพาอาศัยกัน รักพวกพ้อง และ
รักความสนุกสนาน นอกจากนั้นชาวชนบทโดยทั่วไปมักจะนิยมยกย่องบุคคลที่มีเกียรติ
มียศตำแหน่ง หรือเป็นข้าราชการ เช่น ให้ความเคารพนับถือคนที่มาชีพเป็นครู สมาชิก
ผู้แทนราษฎร และข้าราชการระดับท้องถิ่นทั่ว ๆ ไป

ในด้านการรวมตัวของประชากรในชนบทไทย มักจะเป็นการรวมกลุ่มกันแบบชั่วคราว เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมบางอย่างเพื่อส่วนรวม หรือเป็นการช่วยเหลือแสดงน้ำใจไมตรีต่อกัน ซึ่งมีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป เช่น ร่วมกันจัดงานทำบุญ งานวัด และการลงแขกช่วยเก็บเกี่ยวพืชผล เป็นต้น

ในด้านความสงบเรียบร้อย โดยทั่วไปสังคมชนบทไทยเป็นท้องถิ่นที่มีความสงบเรียบร้อย ไม่มีภัยสงครามแทรกแซงเหมือนบางประเทศ ปัญหาสังคมชนบทไทยเป็นปัญหาที่เกิดจากผลกระทบทางการเมือง คือ บริเวณชายแดนติดกับประเทศอื่น ท้องที่ที่เป็นเขตชายแดนติดต่อกับชนกลุ่มน้อยบางเผ่าหรือชายแดนเขตที่ติดต่อกับประเทศที่ต่างลัทธิการปกครองกับประเทศไทย เช่น ชายแดนด้านติดกับเขมรบริเวณจังหวัดปราจีนบุรี ชายแดนด้านติดกับพม่าบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ แม่ฮ่องสอน ชายแดนด้านที่ติดกับมาเลเซีย และบริเวณพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้ของไทย ในด้านของความไม่สงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน มักจะเกิดปัญหาจากกลุ่มอิทธิพล และการไม่เข้าใจกฎหมายบ้านเมืองของชาวบ้าน สืบเนื่องด้วยการศึกษา "มีชาวชนบทจำนวนมากไม่รู้ว่ากฎหมายบ้านเมืองเป็นอย่างไร จึงทำให้เกิดผิดกฎหมายในบางเรื่องอยู่บ่อย ๆ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ฯลฯ" (เชิดชาย เหล่าหล้า 2519 : 31)

ผู้วิจัยกล่าวถึงสภาพทั่ว ๆ ไปของสังคมชนบทไทยข้างต้น เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพิจารณาสภาพปัญหาของสังคมชนบทไทยในระยะปี พ.ศ. 2519-2529 เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว บางปัญหาเป็นปัญหาที่มีอยู่เนิ่นนานแล้วในสังคมชนบทไทย และบางปัญหาที่เป็นปัญหาที่สอดคล้องกับโครงสร้างหรือลักษณะทั่ว ๆ ไปของสังคมชนบทไทย แต่บางปัญหาที่เป็นปัญหาใหม่ที่เกิดในสังคมชนบทไทย จากลักษณะทั่ว ๆ ไปของสังคมชนบทไทยที่กล่าวถึงข้างต้นจะให้ภาพรวมอย่างกว้าง ๆ ของชนบทไทย และภาพเหล่านี้จะปรากฏชัดเจนในหัวข้อต่อไปที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสภาพปัญหาของสังคมชนบทไทยในระยะปี พ.ศ. 2519-2529

สภาพปัญหาของสังคมชนบทไทยในระยะปี พ.ศ. 2519-2529

โดยสภาพความเป็นจริงแล้ว ชาวชนบทไทยประสบปัญหาต่าง ๆ หลายด้าน ซึ่งปัญหาของสังคมชนบทไทยเป็นปัญหาเรื้อรังที่สั่งสมมานาน และเป็นเรื่องที่ยากต่อการแก้ไข ในระยะเวลาอันสั้น นอกจากนั้นในแต่ละพื้นที่หรือแต่ละภูมิภาคก็มีปัญหาเฉพาะบางปัญหาที่ไม่เหมือนกับภาคอื่น ๆ แต่ในภาพรวมแล้ว ปัญหาหลายปัญหาของชนบทไทยจะคล้ายคลึงกัน การศึกษาสภาพปัญหาของสังคมชนบทไทยในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาปัญหาต่าง ๆ จากหนังสือ และเอกสารที่นักสังคมวิทยาได้ศึกษาวิจัยไว้ โดยผู้วิจัยได้กำหนดปัญหาสำคัญของชนบทไทย ในภาพรวม 8 ประเด็น คือ

1. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ
2. ปัญหาทางด้านการศึกษา
3. ปัญหาทางด้านสาธารณสุขและการอนามัย
4. ปัญหาทางด้านการเมือง การปกครอง
5. ปัญหาทางด้านความเชื่อและศาสนา
6. ปัญหาทางด้านแรงงาน
7. ปัญหาทางด้านวัฒนธรรม
- และ 8. ปัญหาทางด้านภัยธรรมชาติ

ประเด็นปัญหาทั้ง 8 ประการนี้ ผู้วิจัยจะไม่ชี้เฉพาะว่าเป็นปัญหาของภูมิภาคใด แต่จะกล่าวถึงประเด็นปัญหาเหล่านั้นในภาพรวม ยกเว้นในกรณีที่มีปัญหาบางประการ เป็นปัญหาสำคัญอย่างเด่นชัดของภูมิภาคนั้น ๆ ผู้วิจัยจึงจะกล่าวเน้นอย่างละเอียดเป็นกรณี ๆ ไป

1. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของสังคมชนบทไทย และเป็นปัญหาที่นักวิชาการหยิบยกมากล่าวถึงกันมากที่สุด เพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทยเป็นโครงสร้างแบบสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาหลายประการกับ

เกษตรกรในชนบท ลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของเกษตรกร ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดก็คือ ปัญหาความยากจน ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงปัญหาภาวะหนี้สิน ส่วนปัญหาที่สำคัญรองลงมา คือ ปัญหาการไร้ที่ดินทำกิน และปัญหาผลผลิตตกต่ำ ปัญหาทั้งหลายเหล่านี้เกี่ยวข้องกันและเป็นตัวกำหนดสภาพเศรษฐกิจของชนบทอย่างเด่นชัด ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะและสาเหตุสำคัญของปัญหาต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจตามประเด็นปัญหาย่อย ๆ ต่อไปนี้

1.1 ปัญหาเรื่องความยากจน

ปัญหาเรื่องความยากจนของชาวชนบทไทยนั้นเป็นปัญหาที่มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม แต่ในที่นี้จะพิจารณาปัญหาความยากจน ในฐานะที่เป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น การกล่าวถึงปัญหาความยากจนนั้นนักวิชาการทางด้านเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยา จะพิจารณาจากรายได้ของบุคคลหรือรายได้ของครอบครัวต่อปีเป็นเกณฑ์ โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ (2526 : 250) ได้กล่าวถึงเกณฑ์ในการพิจารณาความยากจนว่า "เกณฑ์ที่ใช้วัดกันมากที่สุดคือว่า ถ้าหากรายได้ต่ำกว่า 150 บาทต่อคน ต่อเดือน ในราคาของปี 2519 ก็คือความยากจน นักเศรษฐศาสตร์บางคนก็ว่ารายได้ไม่ใช่เครื่องมือวัดความยากจนที่ถูกต้อง เพราะรายได้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้"

สมศักดิ์ ชูโต และคณะ (1980 : 20) ได้ทำการวิจัยสำรวจรายได้ต่อคนของชาวชนบทซึ่งประกอบอาชีพทางการเกษตรในภาคต่าง ๆ ซึ่งเป็นรายได้ต่อหัวต่อปีในปี พ.ศ. 2521 พบว่า "ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรายได้ 3,962 บาท/ปี ภาคเหนือ มีรายได้ 6,445 บาท/ปี ภาคใต้ มีรายได้ 10,277 บาท/ปี และภาคกลาง มีรายได้ 14,547 บาท/ปี" ดังนั้น จะเห็นได้ว่าเกษตรกรที่ยากจนที่สุดคือเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือภาคเหนือ สาเหตุของความยากจนของเกษตรกรในชนบทก็เนื่องมาจากสภาวะทางธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วมทำให้ไร่นาเสียหายและผลผลิตตกต่ำ จากการสำรวจของนักสังคมวิทยาพบว่า ภาคที่มีปัญหาความยากจนของประชากรหนาแน่นที่สุดคือภาคอีสาน

ภูมิภาคนับถูกกำหนดโดยนักวิชาการว่าเป็นภาคที่ยากจนที่สุด โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลในปี พ.ศ. 2522 เพียงคนละ 4,991 บาท/ปี ไม่ถึงครึ่งหนึ่งของรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศซึ่งตกประมาณ 12,067 บาท ต่อคน ต่อปี พื้นที่ที่มีความยากจนหนาแน่นอยู่ทางด้านอีสานตอนกลาง และตอนล่าง อันได้แก่ จังหวัดอุบล-ราชธานี ศรีสะเกษ เป็นต้น

(โอสิต บันเปี่ยมราษฎร์ และคณะ 2524 : 8)

1.2 ปัญหาการไร้ที่ดินทำกิน

ปัญหาการไร้ที่ดินทำกินเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และอาจจะนับเป็นสาเหตุของปัญหาความยากจนได้อีกกรณีหนึ่งด้วย สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรในชนบท ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ก็เนื่องมาจากการเพิ่มของประชากรในชนบท มีมากขึ้น ทำให้การถือครองที่ดินทำกินมีน้อยลง "จากการประมาณของธนาคารโลก คาดว่ามีเกษตรกรประมาณ 500,000 ครอบครัว หรือประมาณ 10.7 % ของจำนวนครอบครัว เกษตรกรทั้งหมดไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง และต้องหาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างในภาคเกษตร หรือต้องเช่าที่ดินทำกิน" (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2529 : 17) นอกจากนี้อาจจะเนื่องมาจากการสูญเสียที่ดินเนื่องจากประสบกับความแห้งแล้งจากภัยธรรมชาติ ราคาพืชผลตกต่ำ และมีหนี้สินเพิ่มพูนจนต้องขายที่ดิน สมยศ หุ่นหว้า (2527 : 71) ได้กล่าวถึงกลุ่มเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกินว่า "สภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกิน อาจจะกล่าวได้ว่าอยู่ในภาวะที่ยากจนมากที่สุดเมื่อเทียบกับเกษตรกรกลุ่มอื่น เพราะเกือบทั้งหมดมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการรับจ้างทำงานเกษตร ซึ่งมีรายได้ค่อนข้างต่ำ และไม่แน่นอน เฉลี่ยประมาณวันละ 20-25 บาทเท่านั้น"

ผลของการไร้ที่ดินทำกินทำให้เกษตรกรต้องเช่าที่ดินทำกินจากผู้อื่น ซึ่งลักษณะของการเช่าที่ดินทำกินนั้นมีการเช่าเพียงบางส่วน และการเช่าทำกินทั้งหมดซึ่งเกษตรกรที่เช่าที่ดินนี้ จะต้องแบ่งพืชผลผลิตที่ได้รับเป็นค่าเช่าที่ดินส่วนหนึ่ง ซึ่งถ้าปีใดได้ผลผลิตน้อยก็แทบไม่พอแบ่งเป็นค่าเช่าหรือไม่พอเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว ทำให้ต้องไปกู้หนี้ยืมสิน และเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความยากจนเรื้อรังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ปัญหาเรื่องการไร้ที่ดินทำกินของเกษตรกรในชนบทนั้น ถึงแม้ว่ารัฐบาล จะได้พยายามแก้ปัญหาโดยมีการปฏิรูปที่ดินขึ้น ซึ่งเริ่มในปี พ.ศ. 2518 แต่การปฏิบัติงาน ก็ยังเป็นไปอย่างล่าช้า เกษตรกรผู้ไร้ที่ดินทำกินและผู้เช่าที่ดินซึ่งเป็นกลุ่มที่ยากจนที่สุดยังไม่ สามารถได้รับประโยชน์จากโครงการนี้อย่างเต็มที่ "เนื่องจากรัฐบาลมีปัญหาในการซื้อที่ดิน ของเอกชน" (สมยศ หุ่่งหว่า 2527 : 74) และเกษตรกรก็พยายามค้นคว้าช่วยเหลือตัวเอง ด้วยการละทิ้งดินเดิม ไปบุกเบิกที่ทำกินแห่งใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมาคือ การบุกรุกป่า- สงวน และการหลั่งไหลเข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพมหานคร ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคม เมืองหลวงและประเทศชาติอีกกรณีหนึ่ง

1.3 ปัญหาภาวะหนี้สิน*

ปัญหาเรื่องภาวะหนี้สินของเกษตรกรในชนบท เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ นักสังคมวิทยา นักเศรษฐศาสตร์ และนักวิชาการแขนงอื่นให้ความสนใจในการศึกษาวิจัย ภาวะหนี้สินของเกษตรกรในชนบทเป็นผลมาจากความยากจนหรือซัดสุมทุนรอนในการประกอบ อาชีพ และเป็นหนี้สินที่เกิดขึ้นเพื่อการบริโภคในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสภาพการณ์เช่นนี้ ถือเป็นเรื่องธรรมดาของเกษตรกรในชนบททั่ว ๆ ไปซึ่งปกติก็ยากจนอยู่แล้ว การกู้หนี้ยืมสิน ที่เกษตรกรจำเป็นต้องขวนขวายค้นคว้า ก็เพื่อต้องการนำปัจจัยมาใช้จำเป็นค่าอาหารให้กับ สมาชิกในครอบครัวส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเพื่อนำไปพัฒนาการผลิต สาธิต อุทัยศรี (2519 : 19) ได้วิเคราะห์ภาวะหนี้สินของเกษตรกรไว้ตอนหนึ่งว่า

*คำว่า "หนี้สิน" ของเกษตรกร รัชนิกร เศรษฐโร (2528 : 213) ให้คำอธิบายไว้ว่า "หมายถึงภาระผูกพันที่เป็นตัวเงิน หรือสิ่งของที่เกษตรกรจะต้องจ่ายคืน ให้แก่ผู้ให้กู้ยืม"

ปัญหาที่ควบคู่ไปกับผลผลิตต่ำคือ ภาวะหนี้สินอันท่วมท้นของเกษตรกรไทยซึ่งนับวัน สถานการณ์จะยิ่งเลวร้ายลง แต่ในขณะเดียวกันทางราชการก็หาได้มีวิธีการแก้ไข เรื่องนี้อย่างมีประสิทธิภาพไม่ ทั้งนี้ สืบเกิดได้จากระบบการสร้างหนี้ของเกษตรกร ซึ่งกระทำกันเองระหว่างเอกชน สูงมากถึง 6 เท่าตัว ของหนี้ที่เกษตรกรกู้จาก สถาบันการเงิน การกู้ในระหว่างเอกชนกันเองนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความยากจนโดยตรง เพราะดอกเบี้ยที่เกษตรกรจะต้องจ่ายให้แก่เจ้าของเงินนั้นสูงมากกว่า 100 % ก็มีอยู่มาก

จากการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตร และสหกรณ์ พบว่า ในปีเพาะปลูก 2521/2522 เกษตรกรไทยมีหนี้สินเฉลี่ยครัวเรือนละ 3,054 บาท สาเหตุของการก่อหนี้สินของเกษตรกรมีหลายประการ แต่สาเหตุที่สำคัญที่สุด ก็คือ เพื่อบรรเทาความยากจน ซึ่งสาเหตุดังกล่าวกลับกลายเป็นเพิ่มทุนความยากจนให้ เกษตรกรในชนบทเพิ่มมากขึ้น และยังโยงไปถึงปัญหาด้านอื่น ๆ อีกด้วย

1.4 ปัญหาผลิตผลทางการผลิตต่ำ

รายได้จากผลิตผลทางการเกษตร ถือเป็นรายได้หลักของประเทศ เนื่องจากสังคมชนบทไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม อาชีพที่ทำรายได้ให้แก่ชาวชนบทมากที่สุด ก็คือ อาชีพเพาะปลูก "เฉพาะการเพาะปลูกมีรายได้รวม 3 ใน 4 ของรายได้รวมภาคการ เกษตรทั้งหมด" (ประคิษฐ์ มัชฌิมา 2523 : 28) แต่เกษตรกรผู้ผลิตเองกลับยากจนลง ทุกวัน ทั้งนี้เนื่องมาจากผลิตผลทางการผลิตต่ำ ซึ่งมีสาเหตุมาจากสภาพทางธรรมชาติไม่ เอื้ออำนวย เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม ฯลฯ การขาดแคลนปัจจัยทางการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ คุณภาพของดินเสื่อม และการประเมินรายจ่ายในการผลิตของ เกษตรกรต่ำกว่าความเป็นจริง "ทำให้การกำหนดราคาซื้อขายผลิตผลทางการเกษตรต่ำ ซึ่งอาจจะขาดทุนก็เป็นได้ การกำหนดราคาพืชผลเกษตรค้ำย่อมทำให้เกษตรกรต้องขาดทุน หรือมีรายได้เพียงน้อยนิด" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร และสหกรณ์ 2526 : 2 : 413) นอกจากนั้นภาวะหนี้สินที่เกษตรกรมีอยู่ท่วมท้น ก็เป็นอีก สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถนำเงินไปพัฒนาการผลิตพืชผลได้ ทำให้ผลิตผลทาง การผลิตต่ำและคุณภาพของพืชผลไม่ดีเท่าที่ควร ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะพยายามให้ความช่วยเหลือ โดยให้บริการความรู้และเทคโนโลยีแก่เกษตรกรอย่างกว้างขวางขึ้น เช่น มีการจัดตั้งกลุ่ม



เกษตรกร และการสหกรณ์เพื่อช่วยเหลือในเรื่องผลิตผล แต่ก็ยังได้รับความสนใจจากเกษตรกรทั่วไป ๆ น้อย จึงปรากฏว่ามีเกษตรกรที่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้อีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเมื่อเกษตรกรได้ผลิตผลน้อย มีรายได้น้อย จึงเป็นวงจรของความยากจนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจทั้ง 4 ปัญหาข้างต้น คือปัญหาความยากจน ปัญหาการไร้ที่ทำกิน ปัญหาภาวะหนี้สิน และปัญหาผลิตผลทางการผลิตต่ำ ล้วนเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน โดยมีปัญหาความยากจนเป็นปัญหาหลักของชนบทไทย

2. ปัญหาชั้นการศึกษา

สถาบันการศึกษาในชนบทนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งต่อชาวชนบทและต่อประเทศชาติ เพราะจำนวนเยาวชนซึ่งอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนในเขตชนบทมีจำนวนสูงกว่าเยาวชนในเมือง แต่ปัญหาที่ปรากฏตามสภาพความเป็นจริงในสังคมชนบทไทย ก็คือ ในท้องถิ่นชนบททุรกันดารยังขาดแคลนสถานศึกษา ขาดแคลนอุปกรณ์ บุคลากร และอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลให้เยาวชนในชนบทขาดโอกาสทางการศึกษา และไม่สามารถนำความสามารถที่มีอยู่ออกมาใช้ได้อย่างเต็มที่

สภาพปัญหาทางการศึกษาในชนบทไทยระยะปี พ.ศ. 2519-2529
อาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้

2.1 ปัญหาการขาดแคลนสถานศึกษา

สถานศึกษาในชนบทได้แก่ อาคารเรียน ห้องเรียน รวมไปถึงสถานที่ก่อสร้างโรงเรียน เป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่งทางการศึกษา โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับอาคารเรียน และห้องเรียน สำหรับเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาในชนบททุรกันดาร จากสถิติที่สำรวจโดยวารสารเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นสถิติเมื่อปี พ.ศ. 2520 ระบุไว้ชัดเจนว่า ในชนบทไทยมีโรงเรียนประชาบาลประเภทอาคารเรียนชั่วคราว ซึ่งเป็นโรงเรียนหลังคาแฝกสร้างด้วยไม้ไผ่ 1,809 โรง และยังต้องอาศัยศาลาวัดเป็นที่เล่าเรียนประมาณ 640 โรง นอกจากนั้นเป็นโรงเรียนประชาบาลชั้นดี ซึ่งได้ยกฐานะเป็นโรงเรียนชุมชน

905 โรง เป็นโรงเรียนประเภทที่อยู่ในเขตกันดารไปมาหาสู่ลำบาก 3,623 โรง* จะเห็นได้ว่าโรงเรียนประชาบาลชั้นต้นมีจำนวนน้อยกว่าโรงเรียนซึ่งอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ และโรงเรียนที่อยู่ในเขตทุรกันดาร สภาพห้องเรียนและอาคารเรียนที่ขาดแคลน และไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนนี้ เป็นผลให้คุณภาพทางการศึกษาของเยาวชนในชนบทด้อยกว่าเยาวชนในเมืองอย่างเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้อาคารเรียนบางแห่งในดินทุรกันดารที่สร้างขึ้นตามมีตามเกิดจากแรงงานชาวบ้านมีสภาพที่ทรุดโทรม ลักษณะของห้องเรียนและอาคารเรียนไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสม หรือบางแห่งมีห้องเรียนที่ไม่ได้สัดส่วนกับจำนวนเด็กนักเรียน ส่วนมากมักจะเป็นโรงเรียนในเขตชนบทที่ยากจนและทุรกันดารซึ่งการคมนาคมเข้าไปไม่ถึง และโรงเรียนของชนกลุ่มน้อยในท้องถิ่นภาคเหนือ เป็นต้น

2.2 ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร และคุณภาพของบุคลากร

ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรนับเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งสำหรับการศึกษาในชนบท ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรปัญหาแรกที่ควรกล่าวถึงก็คือ การขาดแคลนบุคลากรทางด้านการศึกษาในชนบท บุคลากรดังกล่าวก็คือ ครู ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาในชนบท ปัญหาการขาดแคลนครูในชนบททุรกันดารมีอัตราสูงกว่าชนบทที่ค่อนข้างเจริญ โดยเฉพาะโรงเรียนตามเขตแนวชายแดน หรือในท้องถิ่นที่ทุรกันดารมาก ๆ แทบจะไม่มีครูไปประจำอยู่เลย สาเหตุของปัญหาการขาดแคลนครู เนื่องมาจากการกระจายบุคลากรของกระทรวงศึกษาธิการไม่ทั่วถึง รวมทั้งสวัสดิภาพและสวัสดิการสำหรับครูในท้องถิ่นทุรกันดารไม่เพียงพอ ทำให้อัตราส่วนระหว่างจำนวนครูกับจำนวนนักเรียนไม่สมดุลกัน และทำให้ครูที่มีอยู่ต้องรับภาระในการสอนมากขึ้น "โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งถือว่ามีโรงเรียนในท้องถิ่นทุรกันดารมากกว่าภาคอื่น ๆ มีอัตราส่วนครู 1 คน ต่อนักเรียน 32 คน ภาคเหนือรองลงมา มีอัตราส่วน 1 ต่อ 26 ภาคกลาง 1 ต่อ 26 และภาคใต้ครูรับภาระน้อยที่สุดมีอัตราส่วนเพียง 1 ต่อ 24" (ประคิษฐ์ มัชฌิมา

*ข้อมูลการสำรวจจาก วารสารเศรษฐกิจและสังคมปีที่ 15 ฉบับที่ 6 เดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม 2521 สำนักงานคณะกรรมการโครงการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2523 : 128) นอกจากนั้นยังมีโรงเรียนที่มีครูสอนและรับผิดชอบเพียงคนเดียวอยู่อีกจำนวนมาก ส่วนบุคลากรประเภทอื่น ๆ เช่น ภารโรง และเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ของโรงเรียนทั่ว ๆ ไป ตามโรงเรียนในชนบทก็ยังคงขาดแคลนอยู่อีกมากเช่นกัน แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ เช่น ปัญหาการขาดแคลนครู

ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรทางการศึกษาในชนบทที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่งคือคุณภาพของบุคลากร ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของครูนั้นพิจารณาได้จากคุณสมบัติและความรู้ความสามารถในการประยุกต์ใช้สื่อการสอน ครูในชนบทส่วนใหญ่ยังคงขาดความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรอย่างดั่งแท้ นอกจากนั้นยังมีครูบางส่วนที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมที่จะเป็นแบบอย่างให้แก่เยาวชนหรือไม่ทำให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาเลื่อมใส เนื่องจากสถานภาพของครูในสังคมชนบท คือบุคคลที่ชาวบ้านหวังเป็นที่พึ่งหรือต้องการให้เป็นผู้นำ เป็นแม่พิมพ์ ซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่นอกเหนือจากการให้การศึกษา ดังนั้นคุณภาพของครูในสังคมชนบทจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยสร้างเสริมการศึกษาในชนบทให้มีคุณภาพขึ้น และโรงเรียนในชนบทที่ห่างไกลก็ต้องการครูที่มีคุณสมบัติถึงพร้อมทุก ๆ ด้านเหล่านี้ เพื่อช่วยพัฒนาเยาวชนในชนบทให้เป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติต่อไป แต่ในสภาพความเป็นจริงสังคมชนบทก็ยังคงขาดแคลนครูในลักษณะดังกล่าวนี้

2.3 ปัญหาการขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอน

อุปกรณ์การเรียนการสอนที่จำเป็นสำหรับโรงเรียนในชนบทก็คือ กระดานดำ ซอล์ก สมุด ดินสอ และหนังสือ เป็นต้น อุปกรณ์ทั้งหลายเหล่านี้มีไม่เพียงพอกับจำนวนเด็กนักเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนในท้องถิ่นทุรกันดารอุปกรณ์เหล่านี้ขาดแคลน จนแทบไม่มีใช้ และครอบครัวของเด็กนักเรียนก็ยากจนไม่อยู่ในฐานะที่จะซื้อหาได้ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องก็กระจายเข้าไปไม่ถึง จึงมีผลกระทบต่อคุณภาพทางการศึกษาของเยาวชนในชนบท ... ความขาดแคลนและความไม่พร้อมในด้านต่าง ๆ นี้เอง ที่เป็นสาเหตุหนึ่งของการด้อยคุณภาพทางการศึกษา และเป็นภาพแตกต่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องมาตรฐานและคุณภาพทางการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเยาวชนในชนบทกับเยาวชนในเมือง

2.4 ปัญหาเกี่ยวกับโอกาสทางการศึกษา

คนในชนบทมีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาน้อยกว่าคนในเมือง ทั้งใน ส่วนของเยาวชนและประชาชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะการศึกษาระบบโรงเรียนนั้น "จะเห็น ได้ชัดว่าคนในชนบทมีโอกาสที่จะเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับได้น้อยกว่า คนในเมืองมาก ส่วนการศึกษาที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับไปไม่ถึงและยังมีขีดจำกัดอีก มาก" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 506) แม้แต่ในส่วนของการศึกษาภาคบังคับ เยาวชนในชนบททุรกันดารก็ยังคงขาด โอกาสที่จะได้รับการศึกษาเนื่องจากความยากจน เศรษฐกิจของครอบครัวไม่เอื้ออำนวย และอาคารเรียนตลอดจนอุปกรณ์การศึกษากระจายเข้าไปไม่ถึง "ส่วนการศึกษานอกระบบ โรงเรียนยังไม่แพร่กระจายไปถึงท้องถิ่นที่ห่างไกลในชนบทมากนัก ทั้ง ๆ ที่มีจุดมุ่งหมายอยู่ ในชนบท" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 506) เนื่องจากชาวชนบทอาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจาย ทำให้การจัด บริการทำได้ไม่ทั่วถึง ประกอบกับชาวชนบทในท้องถิ่นห่างไกลยังไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา นอกระบบมากนัก และระบบการศึกษาทางไกลซึ่งเป็นนโยบายที่รัฐพยายามพัฒนาการศึกษา ในชนบทก็ยังอยู่ในขั้นเริ่มดำเนินการ ดังนั้นเยาวชนส่วนหนึ่งในชนบทและชาวชนบททั่ว ๆ ไป ในท้องถิ่นห่างไกลยังคงขาดโอกาสทางการศึกษาอยู่อีกมาก

2.5 ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษา

การศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งใช้หลักสูตรการศึกษาเป็นเกณฑ์มาตรฐาน โดยเฉพาะการศึกษาประชากรในชนบท มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรอยู่มาก ทั้ง ๆ ที่ กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามที่จะปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรอยู่เสมอ "แต่ระดับความรู้ความ สามารถของผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาแล้วยังไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงได้อย่าง เหมาะสม เนื่องจากสิ่งที่ได้รับจากโรงเรียนนั้นยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่จำเป็น ในชีวิตจริงได้" (คณะทำงานของกรมการศึกษาคำเนิการศึกษาระดับประถมศึกษาและร่างโครงการพัฒนาการศึกษา ระดับอนุบาลและประถมศึกษา 2518 : 71) หลักสูตรในระดับประถมศึกษาไม่สอดคล้องกับ ความเป็นจริงและสภาพชีวิตของเยาวชนในท้องถิ่น เนื้อหาสาระของหลักสูตรขาดความยืดหยุ่น

เน้นแต่การท่องจำ ประกอบกับครูก็ขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้หลักสูตร จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาในชนบทต่ำลง และยังเป็นปัญหามาจนกระทั่งปัจจุบัน

ปัญหาการศึกษาในชนบทดังกล่าวข้างต้น คือปัญหาการขาดแคลนสถานศึกษา ขาดแคลนบุคลากร ขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอน ขาดโอกาสทางการศึกษา และปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษา ส่วนแต่เป็นปัญหาเรื้อรังที่มีมานาน ถึงแม้ว่ารัฐบาลทุกรัฐบาลจะพยายามแก้ไข และทุ่มเทงบประมาณในการพัฒนาการศึกษาในชนบทอย่างมากมายนับตาม แต่ก็แก้ไขได้เพียงบางจุดเท่านั้น ทั้งยังไม่สามารถเข้าไปถึงท้องถิ่นที่ห่างไกลได้ ซึ่งอาจจะนับเป็นความล้มเหลวในการพัฒนาการศึกษาของรัฐบาลในกรณีหนึ่ง และยังมีสาเหตุที่เป็นสาเหตุที่ทำให้อัตราการทิ้งโรงเรียนจากชนบทสูงมีมากขึ้น เนื่องจากเยาวชนและประชาชนในชนบทส่วนหนึ่งต้องการแสวงหาแหล่งการศึกษาที่ดี และมีคุณภาพมากกว่าในท้องถิ่นของตน

3. ปัญหาด้านการสาธารณสุขและการอนามัย

ปัญหาด้านการสาธารณสุขและการอนามัยในสังคมชนบทไทย ถือเป็นปัญหาที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่งของประเทศชาติ เนื่องจากชาวชนบทยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนสุขวิทยาส่วนบุคคลและสุขอนามัยของส่วนรวมอยู่อีกมาก

ประชาชนในชนบทมีปัญหากับสุขภาพอนามัยหลายประการด้วยกัน อันอาจจะเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการคือ ความยากจน และความรู้

ความยากจนเป็นสาเหตุสำคัญประการแรกที่ทำให้ชาวชนบทขาดแคลนอาหาร ขาดแคลนที่อยู่อาศัย และขาดแคลนเครื่องนุ่งห่มที่จะให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย "ทำให้เกิดการเจ็บป่วยเรื้อรัง ทำให้เด็ก ๆ ขาดสารอาหาร รวมทั้งการขาดแคลนน้ำสะอาดในการบริโภคทำให้เกิดโรคติดเชื้อของระบบทางเดินอาหารได้ง่าย" (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 545) ปัญหาดังกล่าวปรากฏชัดในภาคอีสาน ซึ่งมีอัตราความยากจนสูง ทำให้ชาวชนบทและเด็กในชนบทในภาคอีสานเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายมากกว่าภาคอื่น ๆ

ในด้านของความไม่รู้เนื่องมาจากการขาดการศึกษา และความเข้าใจผิด เพราะสภาพแวดล้อม หรือค่านิยม ประเพณี บางประการของสังคม* เพราะชาวชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรมีการศึกษาน้อย และก็มีผู้ที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้อีก จำนวนมาก จึงทำให้ขาดความรู้ในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเองและครอบครัว เป็นผลทำให้มีจำนวนผู้เจ็บป่วยสูง และมีอัตราการตายสูงตามมาด้วย

นอกจากนั้นสภาพการคมนาคมที่ไม่สะดวก ตลอดจนทำเลที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตที่มีการแพร่หลายของเชื้อโรคได้ง่าย และการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกิดของโรคหรือการไม่รู้โทษของยา ก็ล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคแทรกซ้อนได้ง่าย และทำให้ความเจ็บป่วยหายขาดได้ยาก หรือความเจ็บป่วยนั้นอยู่ในขั้นที่รุนแรงแล้วจึงนำส่งสถานีนอนามัยหรือส่งโรงพยาบาล ซึ่งทำให้ยากต่อการรักษาพยาบาล

ปัญหาทางด้านการสาธารณสุขและการอนามัยในชนบทไทย ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของปัญหาที่ปรากฏอาจจำแนกได้ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

3.1 ปัญหาการกระจายบริการสาธารณสุข

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของการบริการสาธารณสุขในชนบทก็คือ การกระจายการบริการสาธารณสุข และสถานบริการสาธารณสุขซึ่งครอบคลุมประชากรในชนบท ทั่วประเทศ "ซึ่งเป็นข้อหลั้มล้าที่แตกต่างกันมากกับกรุงเทพมหานครซึ่งมีประชากรเพียงร้อยละ 10 ของประเทศ" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร และสหกรณ์ 2526 : 2 : 560) จากการสำรวจของนักสังคมวิทยาชนบทพบว่า

* ชาวชนบทไทยมักมีค่านิยมในการบริโภคของดิบ เช่น ปลา ร้า ลาบ เลือด ฯลฯ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดโรคมหาพยาธิในตับและพยาธิตัวตืด นอกจากนี้วันวัฒนธรรมและประเพณีบางประการก็เป็นอุปสรรคต่อการรักษาพยาบาลแผนใหม่ เช่น หญิงชาวไทยมุสลิมจะไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัว เพราะถือว่าผิดธรรมเนียม และขัดต่อประเพณีของศาสนา เป็นต้น



"ในปี พ.ศ. 2525 มีโรงพยาบาลประจำอำเภอเพียง 336 แห่ง หรือร้อยละ 51 ของจำนวนอำเภอทั้งหมด สถานอนามัย ร้อยละ 82 ของจำนวนตำบลทั้งหมด และสำนักงานผดุงครรภ์เพียงร้อยละ 4.5 ของจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 561) ซึ่งเป็นอัตราส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในชนบท

นอกจากนี้การสุขาภิบาลต่าง ๆ อาทิ การกำจัดสิ่งปฏิกูลและการจัดให้มีส้วมยังมีปัญหาอยู่อีกมาก โดยเฉพาะในชนบททุรกันดาร ซึ่งเป็นปัญหาที่รัฐบาลต้องเร่งแก้ไข โดยเฉพาะการกระจายสถานอนามัยในชนบทที่ห่างไกล ควรจัดทำโดยเร่งด่วนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทให้ดีกว่าที่เป็นอยู่

3.2 ปัญหาด้านการกระจายบุคลากร

บุคลากรทางด้านสาธารณสุข ได้แก่ แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข พนักงานอนามัย พนักงานผดุงครรภ์ และเจ้าหน้าที่ส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะแพทย์กับพยาบาล เป็นปัญหาในการกระจายบุคลากรกลุ่มนี้ไปสู่ชนบทมากที่สุด และมีอัตราส่วนระหว่างแพทย์และพยาบาลต่อประชากรในชนบทแตกต่างกับกรุงเทพมหานครอย่างเห็นได้ชัด จากการสำรวจและวิจัยทางด้านสาธารณสุขพบว่า "ในปี พ.ศ. 2522 มีแพทย์ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน จำนวน 5,800 คน ประมาณ 3,500 คน หรือร้อยละ 60 อยู่ในกรุงเทพ ฯ ส่วนที่เหลือประมาณ 2,300 คน หรือร้อยละ 40 อยู่ในส่วนภูมิภาค" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 562) ประดิษฐ์ มัชฌิมา (2523 : 122 อ้างจาก สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2522 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้กล่าวถึงอัตราส่วนระหว่างแพทย์และพยาบาลต่อประชากรในชนบทเป็นรายภาค ในปี พ.ศ. 2522 ดังนี้

ภาคเหนือ อัตราส่วนระหว่างแพทย์ต่อประชากร 1 : 14,941 คน อัตราส่วนระหว่างพยาบาลต่อประชากร 1 : 4,891 คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แพทย์ 1 : 30,788 คน พยาบาล 1 : 9,771 คน ภาคตะวันออก แพทย์ 1 : 11,827 คน พยาบาล 1 : 4,223 คน ภาคกลาง แพทย์ 1 : 11,266 คน พยาบาล 1 : 3,558 คน และภาคใต้ แพทย์ 1 : 15,676 คน พยาบาล 1 : 4,304 คน

จะเห็นได้ว่าระบบการกระจายบุคลากรโดยเฉพาะแพทย์และพยาบาล ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อชีวิตชาวชนบทนั้น ยังไม่ทั่วถึงในสังคมชนบทไทย และอัตราส่วนระหว่างแพทย์และพยาบาลต่อประชากรในชนบทยังไม่สมดุลกัน และอาจจะกล่าวได้ว่าชนบทไทยยังขาดแคลนแพทย์และพยาบาลอยู่อีกมาก โดยเฉพาะในท้องถิ่นทุรกันดาร เช่น ภาคอีสาน ปัญหาการกระจายบุคลากรด้านสาธารณสุขไปสู่ชนบทนั้น หน่วยงานของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องควรริบค่าเงินการแก้ไขโดยเร่งด่วน เพื่อจะทำให้ประชากรในชนบทเกิดความรู้สึกว่าพวกเขาไม่ได้ถูกทอดทิ้งให้ดำเนินชีวิตไปตามยถากรรมท่ามกลางความยากจนและโรคภัยไข้เจ็บ

3.3 ปัญหาคุณภาพของบริการสาธารณสุข

การบริการทางด้านสาธารณสุขในชนบทไทยยังไม่มีคุณภาพเพียงพอ ถึงแม้ว่าจะมีโรงพยาบาลและสถานีอนามัยอยู่แล้วในท้องถิ่นก็ตาม แต่การให้บริการขององค์กรและบุคลากรทางสาธารณสุขในชนบทยังไม่ปรับปรุงให้ประชาชนมีโอกาสใช้ประโยชน์จากองค์กรเหล่านั้นอย่างเต็มที่ รวมทั้งการให้บริการตรวจรักษาของแพทย์ และเจ้าหน้าที่อนามัย ยังไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการขาดแพทย์และอุปกรณ์ทางการแพทย์ จึงทำให้โรงพยาบาลตามอำเภอต่าง ๆ มีประชาชนมาคอยเข้าคิวตรวจรักษากันยาวเหยียด เป็นผลให้การตรวจรักษาและวินิจฉัยโรคของแพทย์ทำได้ไม่เต็มที่ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรในชนบทหันไปใช้บริการส่วนอื่นที่สะดวกรวดเร็วกว่า เช่น ซื้อยารับประทานเอง จากร้านขายยา จากพ่อค้าเร่ หรือร้านขายของชำประจำหมู่บ้าน ตลอดจนไปรับการรักษาจากหมอเถื่อน เป็นต้น นอกจากนั้นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ประชากรในชนบทส่วนใหญ่ยากจน และมีความคิดว่าการไปรักษาที่โรงพยาบาลหรือสถานีอนามัยต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง เช่น ค่ายา ค่าที่พักรักษา และค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ดังนั้นชาวชนบทส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ยากจนจึงหลีกเลี่ยงไม่อยากจะไปโรงพยาบาล "มักจะใช้วิธีการรักษาเองตามมีตามเกิด และเกิดความรู้สึกในทางลบต่อโรงพยาบาลว่าเป็นสถานที่ที่ห้องมีเงินจึงจะไปได้ ตลอดจนบางครั้งก็ไม่ได้รับการเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่อย่างเพียงพอ" (มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 563)

ปัญหาทางด้านการสาธารณสุขและการอนามัยในชนบททั้ง 3 ประการข้างต้น คือ ปัญหาการกระจายบริการสาธารณสุข ปัญหาการกระจายบุคลากร และคุณภาพของบริการสาธารณสุข รวมทั้งสาเหตุของปัญหาสุขภาพอนามัยในชนบทนั้น เป็นปัญหาที่สำคัญที่ชาวชนบทไทยประสบอยู่ **แม้ในปัจจุบันปัญหาในด้านนี้ก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้สำเร็จ**

4. ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครอง

"สถาบันการปกครองในชนบทได้แก่ จังหวัด อำเภอ กิ่งอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน โดยแต่ละหน่วยงานมีเจ้าหน้าที่คอยบริหารงานให้เป็นไปตามกฎหมาย และตามนโยบายของรัฐบาล" (ประคิษฐ์ มัชฌิมา 2523 : 11) ในส่วนของการเมืองการปกครองในสังคมชนบท หน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารงานส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย ส่วนหน่วยงานอื่น ๆ ก็มีหน้าที่และความสำคัญลดหลั่นกันไป ปัญหาด้านการเมือง การปกครองในชนบทนั้นถือเป็นปัญหาที่สำคัญต่อความมั่นคงของประเทศชาติ "ซึ่งเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าประชาชนในชนบทจำนวนไม่มากนักที่มีความเข้าใจในด้านการเมืองการปกครองของรัฐคือ ตรงข้ามยังมีประชาชนอีกจำนวนมากยังไม่เข้าใจในด้านการเมืองการปกครองดีพอ" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 684) สถาบันการปกครองในชนบทส่วนที่เล็กที่สุดแต่มีความสำคัญมากที่สุดคือ หมู่บ้าน และตำบล ซึ่งถือเป็นการปกครองในขั้นพื้นฐานของประเทศที่ส่งผลต่อความมั่นคงของประเทศชาติ เนื่องจากมีประชากรส่วนใหญ่ของประเทศให้อาศัยกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในทุก ๆ ส่วนของพื้นที่ชนบทเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กและใหญ่ ดังนั้นการปกครองในหน่วยของหมู่บ้านและตำบล "จึงนับเป็นหน่วยการปกครองที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของประชาชนอย่างใกล้ชิดมากที่สุด" (รัชนิกร เศรษฐโร 2528 : 192) ในด้านของ "ทรัพยากรธรรมชาติก็ล้วนอยู่ในพื้นที่ของตำบลและหมู่บ้านทั้งสิ้น จนสามารถกล่าวได้ว่าชนบทก็คือ "อู่น้ำ อู่น้ำ" ของประเทศนั่นเอง" (รัชนิกร เศรษฐโร 2528 : 193) ในส่วนของความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาตินั้น ในปัจจุบันตำบลและหมู่บ้านได้กลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการทำสงครามกับฝ่ายตรงข้าม ซึ่งพยายามเข้ามาปลุกระดมมวลชนตามหมู่บ้านบริเวณชายแดน เพื่อใช้เป็นฐานกำลังในการปฏิบัติการ และในด้านของการพัฒนา

ประเทศ รัฐบาลทุกรัฐบาล ได้พยายามระดมสรรพกำลังและทุ่มเทงบประมาณเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน
ในชนบท แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการ ได้ตรงตามนโยบายและเป้าหมายที่ตั้งไว้

ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครองในชนบทนั้น มีสาเหตุและปัจจัยหลาย
ประการที่ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งในส่วนของบุคลากรของรัฐ ประชาชน และระบบการ
บริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่งอาจจำแนกลักษณะของปัญหาต่าง ๆ ได้ดังนี้

4.1 ปัญหาเกี่ยวกับระบบการบริหารส่วนท้องถิ่น

ในด้านของการกระจายอำนาจในการบริหารงานระดับท้องถิ่นนั้น
"รัฐบาลเข้าไปมีบทบาทและความคุมการปฏิบัติงานในส่วนท้องถิ่นมากเกินไป แทนที่จะให้อำนาจ
การปกครองดูแลและการดำเนินการอยู่ในมือของประชาชนในชนบทอย่างแท้จริง" (รัชนีกร
เศรษฐ 2528 : 194) เพราะรัฐบาลกลางมุ่งแต่จะพัฒนาการเมืองของประเทศ โดยไม่
คำนึงถึงความเป็นไปได้และวิถีการดำเนินชีวิตโดยพื้นฐานของประชาชนในชนบท

ในเรื่องของระบบหรือระเบียบทางราชการที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับ
การบริหารงานระดับท้องถิ่นนั้น ทำให้เกิดความยุ่งยากและไม่คล่องตัวในการปฏิบัติงาน เช่น
ในเรื่องของกฎหมาย ขั้นตอนในการติดต่องานที่อ้ากฏ ตลอดจนกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ไม่มี
การยืดหยุ่น ทำให้ชาวบ้านถูกจำกัดเสรีภาพ และเบียดเบียนในการมาติดต่อกับสถาบันการ
ปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านต้องอาศัยบุคคลอื่น หรือเจ้าหน้าที่
ของรัฐเพื่อช่วยเหลือ โดยแลกเปลี่ยนกับอามิสสินจ้างรางวัล

ในส่วนของระบบการประชาสัมพันธ์ของรัฐก็ยังไม่ถึงประชาชน
ในท้องถิ่นทุรกันดาร ชาวชนบทส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในเรื่องนโยบายการปกครองของ
รัฐบาล การขาดความรู้ความเข้าใจทางการเมืองการปกครองนี้เป็นผลเสียอย่างยิ่งต่อ
การพัฒนาประเทศ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาชนบทไม่ประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้
นั้นการบริการของรัฐที่ไม่ถึงมือประชาชนในชนบท อาจจะเป็นเนื่องมาจากการคมนาคมที่ไม่
สะดวก ขาดแคลนงบประมาณและเจ้าหน้าที่ ทั้งยังขาดการประสานงานในหน่วยงานของ
รัฐเอง เป็นเหตุให้การบริการบางอย่างซ้ำซ้อน บางส่วนขัดแย้งกันเอง และทำให้การ
บริการประชาชนในชนบทไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชาวชนบท

4.2 ปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

นโยบายทางการเมืองการปกครองประเทศโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นนั้นจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ของรัฐในส่วนท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพราะบุคคลกลุ่มนี้จะเกี่ยวข้องกับประชาชนในชนบทโดยตรงทั้งในด้านการนำนโยบายจากส่วนกลางไปปฏิบัติให้บังเกิดผล การติดต่อสัมพันธ์กับชาวบ้าน และการร่วมแก้ไขปัญหาค่าต่าง ๆ ของสังคมชนบทให้สำเร็จลุล่วงไป ปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านการเมืองการปกครอง ประการแรกเกี่ยวข้องกับรัฐบาลคือ "การขาดเจ้าหน้าที่ในการดำเนินการ โดยเฉพาะโครงการเร่งรัดเพื่อพัฒนาชนบท สาเหตุเนื่องมาจากรัฐบาลมีงบประมาณจำกัดไม่สามารถเพิ่มจำนวนข้าราชการให้มากขึ้นได้ นอกจากนั้นข้าราชการส่วนมากประสงค์ที่จะทำงานในส่วนกลางหรือเมืองใหญ่ ๆ ที่เจริญแล้วมากกว่า" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรม-ธรรมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 684)

ประการที่สองเกี่ยวข้องกับ เจ้าหน้าที่ของรัฐโดยตรง คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่นขาดสำนึกและความรับผิดชอบต่องานในหน้าที่ เจ้าหน้าที่ของรัฐบางกลุ่มประพฤติคนไม่เหมาะสม เช่นวางอำนาจ ช่มชู้ประชาชน รับอามิสสินจ้างรางวัล ประจบสอพลอเจ้านาย "โดยเฉพาะบทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้านซึ่งถือว่าใกล้ชิดกับชาวบ้านมากที่สุดก็ยิ่งเป็นมั่วหามาก กล่าวคือ กำนันและผู้ใหญ่บ้านมักใช้อำนาจอย่าง ข้าราชการนักปกครองมากกว่าเป็นตัวแทนราษฎรส่วนใหญ่ทั่วไป" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธรรมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 660) นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ของรัฐในส่วนท้องถิ่นกลุ่มอื่น ๆ เช่น ตำรวจ ปลัดอำเภอ ฯลฯ ก็ยังขาดไม่เหมาะสม อาทิ ขอบวางตัวเป็นเจ้าของมูลนาย อยู่เบื้องหลังกลุ่มอิทธิพล ทำให้ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัวมากกว่าจะเคารพเชื่อฟังหรือนับถือด้วยความบริสุทธิ์ใจ

ประการสุดท้าย คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่นชนบทส่วนหนึ่งขาดความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และขาดมนุษยสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้าน ซึ่งถือเป็นจุดที่สำคัญที่สุดในการบริหารงานส่วนท้องถิ่นให้บังเกิดผล เพราะงานด้านการเมืองการปกครองในระดับท้องถิ่นนั้นเป็นงานบริการที่รัฐพึงให้ต่อประชาชน เป็นงานที่มีความละเอียดอ่อน และต้องใช้จิตวิทยาอย่างสูงในการปฏิบัติงานดังกล่าว ฉะนั้นคุณสมบัติเฉพาะตัว

ความรู้ความสามารถ และการเข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรได้รับการปลูกฝังในหมู่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่น เพราะเจ้าหน้าที่กลุ่มนี้จะเป็นตัวประสานความเข้าใจอันดีที่ถูกต้องระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในชนบท และจะช่วยลดช่องว่างระหว่างข้าราชการหรือฝ่ายบริหารและชาวบ้านได้ในทางหนึ่ง

4.3 ปัญหาเกี่ยวกับประชาชนในชนบท

ประชาชนในชนบทก็เป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาด้านการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่น เพราะประชาชนจำนวนมากภายในชนบทล้วนเป็นฐานกำลังที่สำคัญของชาติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ปัญหาเกี่ยวกับประชาชนในชนบทนั้นเกิดจากกลุ่มประชาชนที่ยากจน และไม่ได้รับการศึกษา เพราะประชาชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะพึ่งตนเองไม่ได้ และมักตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มผู้กดขี่ผลประโยชน์ได้ง่าย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลจะต้องเร่งพัฒนาชาวชนบทกลุ่มนี้ให้มีการศึกษาและพึ่งตนเองให้ได้

ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครองในชนบทดังกล่าวข้างต้นไม่ว่าจะมีสาเหตุมาจากระบบงานบริหารเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือประชาชนในชนบทเองก็ตาม ล้วนแต่เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการเมืองการปกครองระดับประเทศชาติโดยตรง

5. ปัญหาด้านความเชื่อและศาสนา

สถาบันสังคมอีกสถาบันหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชนบทอย่างแนบแน่นก็คือสถาบันศาสนา เนื่องจากสถาบันศาสนาในชนบท "เป็นแหล่งที่มาของวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคม เช่น ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคมประเภทต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า สถาบันศาสนามีอิทธิพลต่อชาวชนบทมากที่สุดสถาบันหนึ่ง" (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, โครงการการศึกษาทั่วไป ฝ่ายวิชาการ และคณะรัฐศาสตร์ 2529 : 50)

ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ศาสนาอื่นที่ประชาชนนับถือรองลงไปได้แก่ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู ซิกข์ และอื่น ๆ ตามลำดับ ในส่วนของประชาชนในชนบทตามภูมิภาคต่าง ๆ ก็นับถือ

ศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ส่วนศาสนาอื่นนั้นก็กระจายกันออกไป เช่น บริเวณชายแดนใน
ท้องที่ 4 จังหวัดภาคใต้ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และพวกชนกลุ่มน้อยใน
ภาคเหนือได้แก่ พวกชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ส่วนมากนับถือศาสนาคริสต์ (กรมศาสนา 2523 : 11)

องค์ประกอบที่สำคัญของสถาบันศาสนาที่ควรกล่าวถึง ได้แก่ ศาสนวัตถุ เช่น
วัด โบสถ์ ฯลฯ ศาสนบุคคล ได้แก่ ศาสดา ผู้สืบทอดศาสนา เช่น พระภิกษุ
บาทหลวง รวมทั้งศาสนิกชนผู้นับถือศาสนา และศาสนธรรม ได้แก่ หลักคำสอนต่าง ๆ
ซึ่งแต่ละศาสนามีแตกต่างกันออกไป จากรายงานของกรมศาสนา จำนวนศาสนสถานของ
ศาสนาต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค ในปี พ.ศ. 2523 มีดังนี้ "ศาสนาพุทธ มีศาสนสถานใน
ส่วนภูมิภาค 29,768 แห่ง ศาสนาอิสลาม มี 2,048 แห่ง ศาสนาคริสต์ มี 781 แห่ง
ศาสนาฮินดู ซิกข์ พราหมณ์ และอื่น ๆ มี 12 แห่ง" (กรมการศาสนา 2523 : 28)

ในสังคมชนบทไทยความเชื่อและศาสนาซ้อนทับกันจะเกี่ยวข้องกันและแยกจาก
กันไม่ออก โดยเฉพาะในเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวชนบทตั้งแต่
เกิดจนตาย จึงนับเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวชนบทซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตประจำวันของ
พวกเขา ลักษณะของปัญหาทางด้านศาสนาในสังคมชนบทซึ่งมีผลกระทบต่อการพัฒนาชนบทตาม
นโยบายของรัฐ และตามแนวทางของนักสังคมวิทยาชนบททั่ว ๆ ไป อาจจำแนกได้ดังนี้

5.1 ปัญหาบางประการเกี่ยวกับความเชื่อ

สถาบันศาสนาในชนบทไทยมีลักษณะความเชื่อที่แฝงอยู่กับพิธีกรรม*
เป็นส่วนมาก และความเชื่อก็เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวชนบท
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2527 : 18-19) ได้อธิบายความหมายของ "ความเชื่อ" ว่า

*พิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาพุทธนั้นมีไว้เป็นหลักปฏิบัติของศาสนาพุทธ แต่เป็น
ส่วนหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ที่ปะปนเข้ามาจนแยกไม่ออก รวมทั้งพิธีกรรมในลัทธิความเชื่ออื่น
เดิม เช่น การนับถือผี เป็นต้น



ความเชื่อ ใ้แก่ ความคิดเรื่องตน และเรื่องต่าง ๆ ที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์ มนุษย์ไม่อาจขาดความเชื่อได้ เพราะความเชื่อช่วยให้มนุษย์เข้าใจโลก เข้าใจตน และดำรงอยู่ในโลกนี้ได้ ความเชื่อเป็นเรื่องจริงก็มี แต่ก็มิมีอิทธิพลต่อมนุษย์ ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ . . . ความเชื่อที่รวมกันเป็นหมวดหมู่หรือเป็นระบบใหญ่ มีชื่อเรียกว่า ศาสนา หรือสถาบันศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันสำคัญอย่างหนึ่งของสังคมทุกสังคม ศาสนาเป็นหมวดความเชื่อและแบบแผนการกระทำเกี่ยวกับตน เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และพฤติกรรมที่ไม่เป็นไปตามปกติวิสัย หรือไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ศาสนาช่วยให้มนุษย์เข้าใจ สบายใจ มั่นใจในสิ่งเหล่านี้

ความเชื่อในสังคมชนบทไทยมีหลายรูปแบบ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับ ยากกลางบ้าน ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อโชคลาง ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี และความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิตฝัน เป็นต้น ความเชื่อมีประโยชน์ต่อชาวชนบทและต่อท้องถิ่น เพราะนอกจากจะทำให้ชาวชนบทมีความสามัคคีกลมเกลียวกันในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ยังมีส่วนทำให้สังคมเป็นระเบียบและสงบสุข วิทยุ จิตธรรม (2518 : 57) แบ่งความเชื่อออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ "1. ความเชื่อที่จัดว่าเป็นความงมงายไร้เหตุผล ได้แก่ การบูชาเช่นสรวง 2. ความเชื่อที่ปฏิบัติแล้วได้รับประโยชน์ และมักมีเจตนาแฝงอยู่ ส่วนใหญ่เพื่อเป็นสวัสดิมงคลและสั่งสอนอบรมให้เยาวชนปฏิบัติตนเป็นระเบียบ"

ลักษณะของความเชื่อที่กลายเป็นความงมงายไร้เหตุผลในศาสนาบางประเภทที่แฝงอยู่กับพุทธศาสนา ได้แก่ "ความงมงายในไสยศาสตร์ หรือ มายาศาสตร์ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมโดยตรง" (รัชนิกร เศรษฐโร 2528 : 243) เช่น การทำเสน่ห์ยาแฝด การเสกหนังสือเข้าห้อง ฯลฯ ยังคงมีปรากฏอยู่ในสังคมชนบทไทยหลายท้องถิ่น ลักษณะความเชื่อดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดผลดีทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ชาวชนบทส่วนหนึ่งที่ยังยึดมั่นกับความเชื่อดั้งเดิมโดยนำตนเองเข้าไปผูกพันกับกระบวนการทางไสยศาสตร์หรือมายาศาสตร์อย่างงมงายนั้น จะเป็นผลเสียต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมท้องถิ่นในที่สุด

5.2 ปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของศาสนสถานและศาสนบุคคล

องค์ประกอบที่สำคัญซึ่งผูกศาสนาไว้ก็คือ ศาสนสถาน และศาสนบุคคล ศาสนสถานได้แก่ วัด โบสถ์ วิหาร มัสยิด ฯลฯ ซึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติกิจของศาสนิกชนและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวชนบท ส่วนศาสนบุคคลได้แก่ ศาสดาของศาสนาต่าง ๆ พระสงฆ์ บาทหลวง ฯลฯ ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอนหลักธรรมและเป็นผู้เผยแพร่พระศาสนา ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทยเท่านั้น เพราะบทบาทของวัดและพระสงฆ์เป็นสิ่งสำคัญในสายตาของชาวชนบทไทยส่วนใหญ่

อันที่จริงบทบาทของวัดในสังคมชนบทไทยแต่ดั้งเดิมมีความผูกพันใกล้ชิดกับชาวบ้านมาก บทบาทของวัดในสมัยก่อนนอกจากจะเป็นสถานที่ช่วยอบรมกล่อมเกลাজิตใจคนในชนบท ยังเป็นศูนย์รวมทางด้านสังคมในการมาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นที่รวมของศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของประชาชน เป็นทั้งโรงพยาบาลและที่พึ่งพิงของคนยากจน เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และวัดยังเป็นแหล่งที่หน่วยราชการใช้เป็นสถานที่ประชุม ให้ความรู้ และให้ข่าวสารแก่ราษฎรในท้องถิ่นนั้น ๆ อีกด้วย แต่ในปัจจุบันบทบาทของวัดเริ่มน้อยลง และไม่สามารถเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านได้อย่างแน่นอนเหมือนในอดีต "เนื่องจากประชาชนในชนบทมีภาระทางเศรษฐกิจรัดตัว จึงไม่มีเวลามาร่วมกิจกรรมที่วัด การศึกษาได้แยกจากวัดไปขึ้นอยู่กับโรงเรียนโดยเด็ดขาด ทำให้อิทธิพลของวัดและศาสนาตกลง เพราะพระขาดความใกล้ชิดกับผู้ปกครองและเด็กมากขึ้น" (ประคิษฐ์ มัชฌิมา 2523 : 103) ทั้งวัดในชนบทส่วนใหญ่ขาดผู้สืบศาสนาเนื่องจากคนหนุ่มในชนบทมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในสาขาวิชาอื่นต่าง ๆ จึงมีผู้สนใจบวชเรียนทางธรรมน้อยลง ประกอบกับมีสิ่งเข้ายวนจากภายนอกมากขึ้น ทำให้คนชนบทไปวัดน้อยลง วัดในชนบทหลายแห่งเสื่อมโทรมเนื่องจากขาดผู้ดูแลรักษา และหาพระมาประจำพรรษาไม่ได้ ทั้งยังมีผู้ฉวยผลประโยชน์ใช้วัดเป็นสถานที่หาเงิน โดยจัดการแสดงมหรสพต่าง ๆ บทบาทของวัดในต่างจังหวัดบางแห่งจึงกลายเป็นแหล่งธุรกิจมากขึ้นทุกที และเป็นที่พักของคนในชนบทที่น้อยลงกว่าเดิม

"ในส่วนของพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดศาสนาพุทธนั้น ในสังคมชนบทแต่ดั้งเดิม พระสงฆ์มีบทบาทที่เด่นและสำคัญต่อท้องถิ่นมาก นอกจากพระสงฆ์จะเป็นผู้ทำ

หน้าที่สั่งสอนธรรมเคร่งครัดต่อพระวินัย และส่งเสริมให้ชาวชนบททำบุญกุศลต่าง ๆ" (รัชนีกร เศรษฐโร 2528 : 246) ทั้งยังมีหน้าที่ให้คำปรึกษา ประนีประนอม ช่วย ชักความขัดแย้ง เป็นผู้นำของท้องถิ่น และช่วยเหลือสังคมชนบทในทุก ๆ ด้าน ชาวบ้าน จึงมีความศรัทธาเลื่อมใสและเคารพนับถือพระสงฆ์อย่างมาก บทบาทของพระสงฆ์เช่นนี้ กล่าวมาแล้วยังปรากฏอยู่ แต่ก็มีท้องถิ่นชนบทหลายแห่งที่พระสงฆ์อ่อนวินัย และประพฤติก ไม่ถูกต้องตามวินัยสงฆ์ในพุทธศาสนา เช่น สร้างเครื่องรางของขลังออกจำหน่าย แสวงหาสมณศักดิ์ และเบียดบังเงินของวัดที่ชาวบ้านทำบุญด้วยใจศรัทธา เป็นต้น พฤติกรรม ที่น่าตำหนิของพระสงฆ์เหล่านี้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพุทธศาสนา เสื่อมลง

5.3 ปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งทางด้านศาสนา

ปัญหาความขัดแย้งทางด้านศาสนาในสังคมไทยมีไม่รุนแรงเหมือน บางประเทศ ที่กลายเป็นสงครามกลางเมืองขึ้น เช่น ความขัดแย้งระหว่างชนผู้นับถือศาสนา อิสลามและศาสนาฮินดู ในประเทศอินเดีย เป็นต้น แต่ที่ผู้วิจัยยกปัญหาคงกล่าวมาเป็น ข้อพิจารณา ก็เนื่องจาก ปัญหาความขัดแย้งทางด้านศาสนาก็มีปรากฏอยู่ เช่นกัน ในบริเวณชาย แคนภาคใต้ หรือบริเวณพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้* ของไทย ซึ่งประชาชนนับถือศาสนาอิสลาม หรือที่เรียกกันว่าพวกไทยมุสลิม ลักษณะและข้อปฏิบัติทางศาสนาที่แตกต่างกันระหว่างชาวไทย พุทธกับชาวไทยมุสลิม ทำให้เกิดข้อพิพาทกันบ่อยครั้ง ชาวไทยพุทธบางส่วนตั้งข้อรังเกียจ พวกคนไทยมุสลิมซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในภูมิภาคดังกล่าว ทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งที่กลายเป็นจุด แตร้าวาระหว่างประชาชนในภาคใต้

* ดูเพิ่มเติมในหนังสือเรื่อง ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้ ของ ดร. อารง สุทธาศาสตร์, สำนักพิมพ์หิรัญประชา กรุงเทพฯ, 2519.

6. ปัญหาทางด้านแรงงาน

แรงงานในชนบทนับเป็นกำลังแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งส่วนมากจะเป็นแรงงานด้านเกษตรและเป็นแรงงานภายในครอบครัว ประกอบด้วยผลิตรวมทางการเกษตรของชาวชนบทไทย เป็นผลิตรวมขนาดเล็ก "ฉะนั้นผลตอบแทนจึงต่ำไม่คุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่เพียงพอกับการบริโภค ทำให้ชาวชนบทส่วนใหญ่ต้องละทิ้งไร่นาไปประกอบอาชีพอื่น หรือหารายได้อื่นมาจุนเจือครอบครัว" (ประคิษฐ์ มัชฌิมา 2523 : 96)

ปัญหาด้านการใช้แรงงานในชนบท มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ โดยเฉพาะแรงงานทางด้านเกษตรซึ่งเป็นการผลิตตามฤดูกาล และต้องอาศัยสภาพดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ ถ้าฤดูกาลเพาะปลูกสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย ผลผลิตทางการเกษตรก็จะตกต่ำ นอกจากนั้นภาวะทางด้านเศรษฐกิจก็มีส่วนกำหนดแรงงานในชนบทด้วย กล่าวคือ สภาพความยากจนคอยากทำให้ชาวชนบทต้องอพยพครอบครัวเพื่อไปขายแรงงานในเมืองหลวง ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานในช่วงฤดูเพาะปลูก

สภาพและลักษณะของปัญหาทางด้านการใช้แรงงานในชนบทไทย อาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้

6.1 แรงงานในชนบทเป็นแรงงานดั้งเดิม

ลักษณะของแรงงานในชนบทไทยโดยทั่วไป "เป็นแรงงานครอบครัว ผู้ใช้แรงงานมีระดับการศึกษาต่ำ ประกอบด้วยสภาพการเกษตรของไทยเป็นผลิตรวมขนาดเล็ก ทำให้มีรายได้น้อยและมีโอกาสจัดหาเครื่องจักรกลหุนแรงมาใช้ในกิจการได้โดยยาก" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 474) ดังนั้นแรงงานที่นำมาใช้ในภาคเกษตรกรรม "จึงเป็นแรงงานที่ขาดคุณภาพ เพราะผู้ใช้แรงงานขาดการฝึกฝนอบรม และขาดความสำนึกในการใช้วิทยาการแผนใหม่" (ประคิษฐ์ มัชฌิมา 2523 : 96) จึงใช้แรงงานไปในแบบดั้งเดิมไม่มีการปรับปรุงให้ทันสมัย นอกจากนั้นการใช้แรงงานยังทำได้ไม่เต็มที่ เนื่องจากปัญหาทางภูมิศาสตร์ เช่น ขาดน้ำฝนในการเพาะปลูก การใช้แรงงานดังกล่าวจึงมีปัญหาในการปรับใช้แรงงานได้ไม่ตรงกับการเกษตรแผนใหม่

6.2 แรงงานเกษตรเกิดการว่างงานตามฤดูกาล

"ปัญหาการว่างงานในสาขาเกษตรกรรมจะมีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ การว่างงานภายหลังการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นลักษณะการว่างงานอย่างแท้จริง (open unemployment) กับการว่างงานแอบแฝง (hidden unemployment) มีทั้งในลักษณะการทำงานน้อยชั่วโมง และมีรายได้จากการทำงานต่ำ" ไชยยศ ชัยมันคง (2521 : 521) "ลักษณะพื้นที่ทำการเกษตรของไทยมากกว่าร้อยละ 80 จะขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง เพราะการชลประทานมีจำกัด ทำให้แรงงานเกษตรจำนวนมากต้องว่างงาน ประมาณว่าปีละ 3-4 เดือนระหว่างรอฤดูกาลเพาะปลูกใหม่ ก็จะมีงานนอกการเกษตรทำเป็นการชั่วคราว เพื่อให้รายได้เสริมกับการเลี้ยงชีพ" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 2 : 474) ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงาน และการอพยพชั่วคราว* ออกจากท้องถิ่นเพื่อไปรับจ้างทำงานทำในฤดูว่างจากการเก็บเกี่ยวพืชผล ดังนั้นการว่างงานของแรงงานเกษตรกรในช่วงฤดูแล้ง จึงเป็นการว่างงานตามฤดูกาลเท่านั้น มิใช่เป็นการว่างงานถาวร แต่ก็ทำให้เกิดผลเสียต่อครอบครัวและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้ขาดรายได้ ส่วนลักษณะการว่างงานแอบแฝงนั้น เนื่องมาจากเกษตรกรส่วนใหญ่ยากจน รายได้จากการทำงานในไร่นาตามปกติอยู่ในขั้นต่ำ ถ้าในกรณีที่เกษตรกรบางกลุ่มต้องเช่าที่ดินทำกิน รายได้แทบจะไม่พอค่าเช่าหรืออาจต้องไปกู้หนี้ยืมสินมาเป็นค่าเช่า ฉะนั้นแรงงานที่ใช้ไปในแต่ละปีเพาะปลูก จึงกลายเป็นแรงงานที่ไม่มีความหมาย และไม่ผลต่อรายได้ของตนเองและครอบครัว

*ในวารสารเศรษฐกิจและสังคม ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 เดือน ม.ค.-ก.พ. 2525 อธิบายความหมายของคำว่า การอพยพชั่วคราวว่า...หมายถึง การที่แรงงานชนบทออกจากถิ่นฐานของตน ไปรับจ้างทำงานในท้องถิ่นอื่น นอกฤดูกาลเพาะปลูก ผู้อพยพมิได้พักหลักอย่างถาวรในแหล่งงานที่ตน ไปรับจ้าง ในทางตรงข้ามมักจะรีบกลับคืนท้องถิ่นของตนเองทันทีเมื่อเสร็จการรับจ้าง พวกเขาจะกลับมาทำงานในไร่นาหรือท้องถิ่นของตนเองตลอดฤดูกาลเพาะปลูก

6.3 การอพยพโยกย้ายแรงงาน

ปัญหาการอพยพโยกย้ายแรงงานนับเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งของสังคมชนบท เพราะปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด "โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจซึ่งเป็นผลผลักดันให้ผู้ย้ายถิ่นจากชนบทสู่ชนบทและจากชนบทสู่กรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะการย้ายถิ่นชั่วคราวหรือการย้ายถิ่นตามฤดูกาลที่ไม่สามารถประกอบอาชีพทางการเกษตรได้" (รัชนิกร เศรษฐโร 2528 : 116) และสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่ปกติ เช่น ถ้าปีไหนฝนแล้ง ผลผลิตก็จะน้อยลง ถ้าฝนมากเกินไปก็จะเกิดน้ำท่วม ผลผลิตก็ต้อสูญเสียชีวิตชาวนาหรือเกษตรกรซึ่งได้รับผลกระทบจากสภาพดินฟ้าอากาศซึ่งไม่อาจควบคุมได้ จึงต้องอพยพครอบครัวหรือละทิ้งถิ่นฐานเพื่อไปรับจ้างทำงานนอกท้องถิ่นของตน และมีการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่กรุงเทพมหานครในอัตราสูงชันทุกปี โดยเฉพาะแรงงานจากภาคอีสาน

จากข้อมูลการสำรวจกำลังแรงงาน สำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2521 (รอบที่ 1 ม.ค.-มี.ค.) พบว่า "การออกไปทำงานนอกท้องถิ่นของเกษตรกรจะไปที่เขตเกษตรก้าวหน้ามากที่สุด รองลงไปคือไปทำงานอุตสาหกรรม ก่อสร้าง และบริการในเมือง เช่น กรุงเทพฯ ขอนแก่น ฯลฯ เขตเกษตรก้าวหน้าที่แรงงานเกษตรกรอพยพไปทำงานได้แก่ การไปรับจ้างทำงานในไร่อ้อย ไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง และสาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานก็เนื่องมาจากไม่มีงานทำในหมู่บ้าน และนายจ้างนำรถเข้ามารับถึงในหมู่บ้าน การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจะอพยพช่วงหลังปักดำ ซึ่งอยู่ในระหว่างเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม ผู้อพยพในช่วงนี้อยู่ในวัยหนุ่มสาว และระยะหลังเก็บเกี่ยวจะมีระยะเวลาว่างนาน 5-6 เดือน จึงจะถึงฤดูทำนาครั้งใหม่ เกษตรกรจึงใช้เวลาว่างช่วงนี้ออกไปทำงานที่อื่น การอพยพช่วงหลังเก็บเกี่ยวนี้จะอยู่ระหว่างเดือนมกราคม-พฤษภาคม ผู้ที่อพยพในช่วงนี้จะเป็นทั้งผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว และหัวหน้าครัวเรือนด้วย" (วารสารเศรษฐกิจและสังคม 2525 : 11-12)

โฆสิต บันเปี่ยมรัษฎ์ และคณะ (2526 : 68) กล่าวถึงการอพยพแรงงานตามฤดูกาลกับปัญหาความยากจนในภาคอีสานว่า

. . . ในภาคอีสาน การอพยพส่วนใหญ่จากการวิจัยพบว่า เพราะไม่มีงานทำ ในหมู่บ้าน 50 % ผู้อพยพส่วนใหญ่ประมาณ 70 % จะอพยพไปไม่ต่ำกว่า 3 เดือน มักจะไปรับจ้างในไร่้อย ไร่มัน ไร่ข้าวโพด และสวนยาง หรืออพยพเข้าสู่ เมือง เงินรายได้ที่เหลือก็จะนำกลับภูมิลำเนาเดิม แต่ก็ไม่เพียงพอที่จะนำไป ลงทุน ปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต เพราะต้องนำไปใช้จ่ายในครัวเรือน ซื้อควาย ชำระหนี้ ดังนั้น การอพยพแรงงานจึงเป็นการผ่อนปรนปัญหาความ ยากจนเท่านั้น มิใช่เป็นการแก้ปัญหาความยากจนโดยตรง

"ส่วนในท้องถิ่นภาคใต้ งานนอกไร่นาบางประเภท เช่น ทำเหมืองแร่ จะมีสมาชิกจากครัวเรือนขนาดใหญ่มารับจ้างทำงานประจำ เนื่องจากเป็นแรงงานส่วนเกิน ของครอบครัว" (วารสารเศรษฐกิจและสังคม 2525 : 15)

การอพยพหรือ เคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานนอกท้องถิ่นไกล ๆ ผู้อพยพสามารถมีเงินเหลือเก็บ และส่งมาให้ครอบครัวในภูมิลำเนาเดิมได้ใช้จ่าย ทำให้ ครอบครัวที่ยากจนสามารถมีเงินสคมมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ชาวชนบทในภาคเหนือและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมส่งลูกหลาน ไปขายแรงงานในกรุงเทพมหานคร เพราะถือเป็นการหารายได้ให้กับครอบครัวและสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ อัตราค่าจ้างและรายได้ที่สูงกว่า ตลอดทั้งชีวิตความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายก็เป็นสิ่งดึงดูดให้ ชาวชนบทอพยพแรงงานเข้าสู่กรุงเทพ ฯ ตลอดจนคำชักชวนจากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงซึ่ง อพยพเข้าไปทำงานในเมืองหรือในกรุงเทพ ฯ อยู่ก่อนแล้ว ก็มีผลทำให้อัตราการไหล ของแรงงานจากชนบทสู่เมืองมีมากขึ้น "จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติเรื่องการ โยกย้ายถิ่นฐานเข้ากรุงเทพ ฯ ของชาวชนบทเมื่อปี พ.ศ. 2521 พบว่า มีผู้อพยพย้ายถิ่น เพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพื่อหางานทำค่อนข้างสูง คือ มีถึงร้อยละ 63 และร้อยละ 83 ของจำนวนดังกล่าวเป็นแรงงานเฉพาะฤดูกาลในฤดูที่ทำมาไม่ได้" (ธนาคารกรุงเทพ 2523 : 256)

6.4 การขาดแคลนแรงงานในชนบท

"สภาพแรงงานด้านเกษตรโดยทั่วไปอาจจะกล่าวได้ว่า มีโอกาสขาด แคลนบ้างในฤดูเพาะปลูก เก็บเกี่ยว เพราะงานเกษตรกรรมต้องการแรงงานมากในช่วง เวลาดังกล่าว" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์

2526 : 2 : 474) แต่แรงงานส่วนหนึ่งซึ่งอพยพและเคลื่อนย้ายไปรับจ้างทำงานทำล้ง ฤกว่างจากการเพาะปลูกเก็บเกี่ยว กลับตั้งรกรากอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ทำให้แรงงานด้านเกษตรในบางท้องถิ่นขาดแคลนจนถึงกับต้องจ้างแรงงานจากที่อื่น มาทำการเพาะปลูก และเก็บเกี่ยวแทน ซึ่งอาจจะไม่คุ้มค่าทางด้านรายได้ แต่ก็เป็นการทางออกทางหนึ่งของเกษตรกรเพื่อจะได้เก็บเกี่ยวพืชผลให้ทันขายในท้องตลาด ดังนั้นการขาดแคลนแรงงานด้านเกษตรที่เกิดขึ้นในบางท้องถิ่น ก็มีผลมาจากการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน เข้าไปในเมืองนั่นเอง

เนื่องจากแรงงานด้านเกษตรในสังคมชนบทเป็นแรงงานส่วนที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศเกษตรกรรม และเป็นแรงงานส่วนที่ทำรายได้ด้านการผลิตเพื่อส่งออกสินค้าเกษตรให้กับประเทศมากที่สุด ดังนั้นรัฐบาลทุกสมัยจึงพยายามอย่างเต็มที่ที่จะแก้ไขปัญหาด้านแรงงานในชนบทในแง่ของวิธีการปฏิบัติ เพื่อพัฒนาฝีมือและแรงงานของชาวชนบทให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น "รวมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยการผลิตใหม่ ๆ ได้แก่ พันธุ์พืช - สัตว์ ชนิดของปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช กรรมวิธีในการปฏิบัติ เช่น การปรับปรุงบำรุงดิน การใช้เครื่องจักรทุ่นแรง เป็นต้น" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ 2526 : 475) รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมการสร้างงานในชนบท ดังที่ปรากฏโครงการการสร้างงานในชนบทขึ้นหลายโครงการ "เพื่อหา งานให้เกษตรกรในชนบททำในฤกว่างจากงานเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว เพื่อสกัดกั้นมิให้ชาวชนบทละทิ้งถิ่นฐานและอพยพเข้าไปหางานในเมือง และเป็นการช่วยเพิ่มรายได้ของเกษตรกรด้วย" (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, โครงการการศึกษาทั่วไป ฝ่ายวิชาการและคณะรัฐศาสตร์ 2529 : 225) แต่โครงการหลายโครงการของรัฐบาลก็ประสบกับความล้มเหลว เนื่องจากเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ตรงจุด ขาดแคลนบุคลากรในการดำเนินงานที่มีความรู้ความสามารถ ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ ประกอบกับรัฐบาลไม่เข้าใจถึงวิถีชีวิตตลอดจนความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชาวชนบท จึงทำให้การช่วยเหลือบางอย่างของรัฐบาลกลายเป็นการะปัญหาของชาวชนบท และทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนของรัฐบาลกับชาวชนบทมากยิ่งขึ้น

7. ปัญหาทางด้านวัฒนธรรม

สังคมชนบทไทยแต่ดั้งเดิม มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างแนบแน่น หรืออาจจะกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวชนบทไทย ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่แพร่เข้าไปในชนบท ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวชนบทในท้องถิ่นต่าง ๆ และทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวชนบทเปลี่ยนไป

ปัญหาทางด้านวัฒนธรรมในสังคมชนบทไทย มีข้อที่ควรกล่าวถึง 2 ประการ คือ

7.1 วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกรองงำจากวัฒนธรรมเมือง

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจทั้งในกรุงเทพมหานครและตามเมืองใหญ่ ๆ มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่เข้ามาในสังคมไทยพร้อม ๆ กับความเจริญทางด้านเทคโนโลยี และได้แพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เข้าไปครอบงำวิถีความเป็นอยู่ของชาวชนบท

รัชนิกร เศรษฐ (2528 : 294) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทย ซึ่งสาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี และการแพร่เข้าไปของวัฒนธรรมเมืองว่า "ชนบทไทยมีการเปลี่ยนแปลงภายในระบบอย่างช้า ๆ ค่อยเป็นค่อยไป ด้วยปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง และที่เกิดขึ้นจากน้ำมือของชาวชนบท จนก้าวไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น เมื่อการแพร่ขยายวัฒนธรรม เทคโนโลยี และความเป็นเมืองได้เข้ามาทับถมทาในชนบท"

วัฒนธรรมเมืองที่เข้ามาครอบงำวิถีชีวิตของชาวชนบท เป็นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ซึ่งส่งผลให้ชาวชนบทมีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน ความเอื้ออาทรและน้ำใจไมตรีอันเป็นเอกลักษณ์ของชนบทเริ่มหายไป ชนบทไทยหลายแห่งเต็มไปด้วยแหล่งอบายมุข และชาวชนบทให้ความสำคัญกับวัตถุ ตลอดจนเครื่องอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากหมู่บ้านในชนบทหลายแห่ง ชาวบ้านนิยมใช้รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ และรถบรรทุกกันอย่างแพร่หลาย รวมทั้ง

หญิงสาวชาวบ้านหันมามุ่งกางเกงยีนส์และกระโปรงแทนการนุ่งผ้าถุง นอกจากนั้นชาวชนบท ยิ่งหมดเปลืองเงินทอง กับการซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น ฯลฯ ซึ่งทำให้วิถีชีวิตของชาวชนบทไทยยุคปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วัฒนธรรมเมืองที่ครอบงำอยู่เหนือวิถีชีวิตของชาวชนบทนั้น นับวันจะถูกกลืนวัฒนธรรมท้องถิ่น มากขึ้น จนอาจทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของชนบทไทยต้องล้มละลายในที่สุด จึงควรที่จะมี การอนุรักษ์และฟื้นฟูให้ชาวชนบทรุ่นใหม่หันมาให้ความสนใจและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรม ดั้งเดิมของท้องถิ่นอย่างเร่งด่วน

7.2 วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นขาดการอนุรักษ์และฟื้นฟู

วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชาวชนบทซึ่งยึดถือมาเนิ่นนานถูกละเลยจาก ชาวชนบทรุ่นใหม่ และนับวันจะสูญหายไปกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยี วัฒนธรรมดั้ง เดิมของบางท้องถิ่นไม่ได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้คงความสำคัญ เช่นในอดีต จึงไม่ อาจต้านกระแสวัฒนธรรมแบบใหม่ได้ ดังนั้นวิถีการดำรงอยู่แบบธรรมชาติและการดำเนิน ชีวิตแบบเก่า ๆ จึงไม่สามารถยึดเหนี่ยวคนชนบทรุ่นใหม่ได้ และก่อให้เกิดความสับสน ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมแบบเก่าและวัฒนธรรมแบบใหม่ จนทำให้ชาวชนบท รุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ขัดแย้งกันอยู่บ่อยครั้ง และเป็นผลเสียต่อการพัฒนาความเจริญในชนบทซึ่ง คนกลุ่มหนึ่งยินดีร่วมมือ แต่คนอีกกลุ่มหนึ่งต่อต้าน

อย่างไรก็ตามชาวชนบทไทยในท้องถิ่นต่างไกล ยังมีความยึดมั่นใน วัฒนธรรม ประเพณี ของบรรพบุรุษอย่างฝังแน่น รวมไปถึงพวกชนกลุ่มน้อยซึ่งมีวิถีชีวิต ผูกพันอยู่กับวัฒนธรรม ประเพณีแบบเก่า และความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยังดำรงชีวิตอยู่แบบ เก่า ๆ ตามเผ่าพันธุ์ของตน และรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น ในปัจจุบันมีการเรียกร้องให้ชาวชนบทหันกลับมาฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีเก่า ๆ จนถึงกับมี การศึกษาอย่างแพร่หลายของนักวิชาการเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญา* ของ

* การศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาของชาวชนบท ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 4

ชาวบ้านเพื่อให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตที่แท้จริงของชาวชนบท อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมชนบท ให้อย่างตรงจุดและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

8. ปัญหาต้านภัยธรรมชาติ

มนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหาภัยธรรมชาติ ทั้งที่เกิดจากสภาวะทางธรรมชาติ ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเกิดจากการกระทำของมนุษย์ซึ่งสามารถหลีกเลี่ยงได้ ภัยธรรมชาติ มี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

8.1 ภัยที่เกิดขึ้นเป็นประจำจากลักษณะภูมิประเทศหรือภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนด เช่น ภูมิอากาศที่หนาวเย็น ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว ลมพายุ เป็นต้น

8.2 ภัยที่เกิดขึ้นเฉพาะคราว เช่น ฝนตกหนักทำให้น้ำท่วม ฝนแล้ง เนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นทั้งที่รุนแรงและเบาบางแตกต่างกันออกไปตามสภาพท้องถิ่น แต่ก็สร้างความเสียหายไม่มากนักน้อยให้กับชุมชนเหล่านั้น ๆ โดยเฉพาะความสูญเสียทางด้านชีวิตทรัพย์สิน และพืชผลเกษตรกรรม

ปัญหาภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชนบทไทยมีทั้งภัยที่เกิดขึ้นเป็นประจำจากลักษณะภูมิประเทศ หรือสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนด เช่น ชาวชนบทอีสานต้องประสบกับปัญหาความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำดื่มมาใช้มาโดยตลอด ชาวชนบทภาคเหนือต้องเผชิญกับภูมิอากาศที่หนาวเย็น และภัยจากแผ่นดินไหวเป็นครั้งคราว ชาวชนบทภาคใต้ต้องประสบกับปัญหาพายุเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศล้อมรอบด้วยทะเล เป็นต้น ส่วนภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นเฉพาะคราวในชนบทไทย เช่น ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือฝนตกหนักทำให้น้ำท่วมในบางท้องที่ของภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสานนั้น สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งเกิดจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายโดยการกระทำของมนุษย์ "เป็นการทำลายที่รุนแรงและรวดเร็ว สาเหตุแห่งการทำลายมีหลายประการ เป็นต้นว่า ความต้องการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้หรือทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์" (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ 2529 : 7) ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายและส่งผลกระทบต่อสภาวะ

แวดล้อมตลอดจนก่อให้เกิดปัญหาภัยธรรมชาติมากที่สุด ได้แก่ การทำลายทรัพยากรป่าไม้ ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ป่าไม้ของประเทศถูกทำลายเป็นจำนวนมาก "จากการสำรวจของ กรมป่าไม้ ในปี พ.ศ. 2526 พบว่า เนื้อที่ป่าไม้ลดลงเหลือร้อยละ 30.52 ของพื้นที่ทั้ง ประเทศ ซึ่งแสดงว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าไม้ลดลงจนต่ำกว่าระดับที่เหมาะสมต่อการรักษาкультธรรมชาตินำวิกฤต" (สถาบันไทยคดีศึกษา 2527 : 43) ธวัช มกรพงศ์ (2531 : 24) ได้สรุปเกี่ยวกับพื้นที่ป่าไม้ของประเทศที่เหลืออยู่ในปัจจุบันว่า

ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่ในปัจจุบันยังไม่แน่นอนนัก บางรายอ้างว่า เนื้อที่ป่าไม้ที่สมบูรณ์เหลืออยู่ประมาณ 25 % บางรายอ้างเมื่อ 3-4 ปีก่อนว่ามีป่าที่สมบูรณ์เหลืออยู่ 18-19 % ซึ่งสรุปได้ว่าเนื้อที่ป่าที่ทุกฝ่ายอ้างมานั้นไม่ตรงกันทั้งสิ้น ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาเพราะป่าไม้ถูกทำลายเป็นจำนวนมากศาลทุกเดือน ทุกสัปดาห์ และทุกวัน ชาวเขาเชื่อว่าป่าที่สมบูรณ์เหลือไม่ถึง 20 % และนับวัน ก็จะหมดสิ้นลงไปทุกที

"พื้นที่ป่าไม้ของประเทศที่ถูกทำลาย ส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคกลางตอนบน และภาคตะวันออกของประเทศ" (สถาบันไทยคดีศึกษา 2527 : 43) สาเหตุของการทำลายป่าไม้ก็เนื่องมาจากการขยายตัวของประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้เนื้อที่ถือครองทางการเกษตรลดน้อยลง ชาวชนบทซึ่งไม่มีที่ดินทำกินจึง "จำต้องบุกรุกเข้าไปเสี่ยงเป็นเสี่ยงตายหักร้างดวงพงในป่าสงวน ซึ่งแม้จะเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายก็ตาม" (ธวัช มกรพงศ์ 2531 : 24) นอกจากนั้นการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ การตัดไม้เพื่อนำไปเผาถ่านของชาวบ้าน การลักลอบตัดไม้ของนายทุนบางกลุ่ม ตลอดจนกลุ่มผู้ได้สัมปทานทำไม้จากรัฐบาลไม่ดำเนินการตามขอบเขตที่ควร และส่วนหนึ่งลักลอบหาผลประโยชน์มากกว่าที่ควรจะได้ นับเป็นการทำลายทั้งในแง่ของการรักษาสมคูลย์ทางธรรมชาติ การอนุรักษ์น้ำและที่กินอันเป็นปัจจัยที่สำคัญในด้านเกษตรกรรม และการตัดไม้ทำลายป่ายังก่อให้เกิดผลที่ปรากฏชัดเจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือทำให้เกิดภาวะฝนแล้ง และฝนไม่ตกตามฤดูกาล ส่วนในท้องที่ภาคใต้การตัดไม้ทำลายป่าก่อให้เกิดภัยธรรมชาติอันร้ายแรง คือทำให้เกิดภาวะน้ำท่วม เนื่องจากภาคใต้มีฝนตกตลอดปี แต่ขาดคันไม้ที่จะอุ้มน้ำหรือคันทานกระแสน้ำเอาไว้ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย และผลผลิตตกต่ำลงทุกปี "ความหนาวเย็นในฤดูหนาว ความแห้งแล้งในฤดูแล้ง และน้ำท่วม



ในหน้าน้ำหลาก ซึ่งมีผลจากการที่ป่าไม้ถูกตัดทำลายมากเกินไป จนความสมดุลย์ทางธรรมชาติถูกทำลายไปนั้น ก่อให้เกิดผลเสียหายแก่ชาวชนบทไทยในส่วนรวมอย่างมหาศาล" (สถาบันไทยคดีศึกษา 2527 : 47)

สภาพปัญหาของสังคมชนบทไทยในระยะปี พ.ศ. 2519-2529 ทั้ง 8 ปัญหาข้างต้น ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศชาติ และเป็นปัญหาสำคัญที่นักวิชาการด้านสังคมวิทยา และนักวิชาการแขนงอื่น ๆ รวมทั้งรัฐบาลให้ความสนใจ และได้พยายามหาวิธีการที่ดีและเหมาะสมที่สุดเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ลุล่วงไป อันจะก่อให้เกิดการกินคือยู่ดี และพัฒนาสังคมชนบทให้ดีขึ้น นอกจากนี้ปัญหาทั้ง 8 ประการข้างต้น ยังเป็นปัญหาที่อยู่ในความสนใจของประชาชนทั่ว ๆ ไป ทั้งเป็นปัญหาที่นักเขียนกลุ่มหนึ่งให้ความสนใจนำไปเป็นข้อมูลในการเขียนนวนิยายเพื่อสะท้อนปัญหาดังกล่าวออกมาอย่างสมจริง ซึ่งการถ่ายทอดและการสะท้อนปัญหาสังคมชนบทไทย ของนักเขียนกลุ่มนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาและวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่ 3 และบทที่ 4 ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย